

STAFFAN SUNDIN

## Viktor Rydberg och hans förläggare Albert Bonnier

När Viktor Rydberg 1865 skrev sitt första kontrakt med Albert Bonniers förlag inleddes en förbindelse som kom att vara ända fram till Rydbergs frånfälle 30 år senare. Hur utvecklades kontakterna under denna tid mellan förläggaren och den författare som han betraktade som sitt förlags främste? Var det enbart renodlade förlagskontakter? Finns det något som tyder på Albert Bonnier kom att påverka Rydbergs författarskap? Ventilerade de politiska spörsmål med varandra? Kom de att få några privata relationer?

Albert Bonnier hade startat sitt förlag 1837 vid 17 års ålder och byggde sedan systematiskt upp sin rörelse med ett eget tryckeri och utgivning av framför allt facklitteratur men även en del skönlitterära verk. Den första mer betydande skönlitterära författaren som han knöt kontakt med var Zacharias Topelius. August Blanche och Elias Sehlstedt var ett par andra författare som kom till förlaget på 1850-talet.

Första gången Viktor Rydbergs namn dyker upp i Bonniers förlagskorrespondens är i samband med att Alberts bror David Felix Bonnier planerar att starta en ny tidning, Göteborgs-Posten. I en diskussion om möjliga redaktörer skriver Albert Bonnier till brodern:

Jag förmodar att de få utiliteter, som finnas i Göteborg, helt och hållet är i [S A] Hedlunds sold, eljest lärer ju en viss Viktor Rydberg icke vara så oäfvén – så vida det icke är den skojare som gifte sig med O O:s frånskilda hustru? Men han hette ju Rydeberg.

Det här brevet skrevs 15 augusti 1858 och Viktor Rydberg var tydligen helt okänd för Albert Bonnier, trots att han året innan

givit ut *Fribytaren på Östersjön och Singoalla*. En förklaring till att Bonnier inte kände till Rydberg kan vara att *Fribytaren på Östersjön* först publicerades som följetong i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning och sedan gavs ut som bok på Göteborgsförlaget A Köster. *Singoalla* publicerades i den föga spridda kalendern *Aurora*, även den utgiven i Göteborg.

Inte heller nästa verk *Den siste Athenaren* tycks ha väckt någon större uppmärksamhet när den 1859 först publicerades som följetong i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning och sedan gavs ut i bokform hos Hedlund & Lindskog för författarens räkning. Efter fem år hade boken bara sålts i ca 700 exemplar. Genombrottet kom först 1862 med *Bibelns lära om Kristus*, som förlaget Hedlund & Lindskog fick trycka i en andra upplaga redan utgivningsåret. Nu tycks också Stockholmsförläggarnas intresse ha väckts. Lars Johan Hierta övertog rätten att ge ut en andra upplaga av *Den siste Athenaren* och publicerade 1865 *Medeltidens Magi*.

Hur ställde sig Albert Bonnier till den nye författaren? Han tycks ha träffat Viktor Rydberg första gången 1862 i samband med ett besök hos brodern David Felix i Göteborg. Ett par år senare fick han Rydberg att skriva ett förord till en roman. Första förlagsförbindelsen upprättades 1865 då kontrakt skrevs om att Albert Bonnier skulle ge ut tredje upplagan av *Bibelns lära om Kristus*, som gavs ut 1868.

Mellanhand vid kontraktsskrivning var S A Hedlund på Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, som sedan kom att sköta alla Viktor Rydbergs ekonomiska förbindelser med Bonniers. Anledningen var, som Karl Otto Bonnier skriver i sin förlagshistorik, att Viktor Rydberg var "opraktisk och ointresserad för ekonomiska angelägenheter". Som ett slags mäklararvode fick Hedlund trycka alla Rydbergs verk på Handelstidningens tryckeri. Detta arrangemang bestod ända fram till 1912. Rydberg drog sannolikt fördel av att låta sig företrädas av Hedlund, som vid några tillfällen lyckades höja

honoraret genom att spela ut Bonniers mot andra presumtiva förläggare, däribland Hedlund själv.

Viktor Rydberg hade således under sina första tio författarsår kontakter med flera förläggare, men det var tydligt att Albert Bonnier nu ville stärka sina förbindelser med Viktor Rydberg. På nyåret 1867 skriver han till Rydberg att ryktet förmålt att denne var sysselsatt med en eller två romaner från medeltiden. Han hoppas få ge ut de nya verken och lovar "att betala lika bra som någon annan och äfven sörja för det trefligaste och elegantaste yttre du vill att boken ska ha".

Albert Bonnier erbjöd också Viktor Rydberg ett månatligt förskott under ett eller två år för att han skulle kunna få tid att skriva romanen. Det här var ett vanligt sätt att ge författarna viss arbetsro men också att knyta dem fastare till förlaget. Ofta växte förskotten och om författaren ville byta förlag så tvingades det nya förlaget ta över förskottet, vilket i praktiken endast var aktuellt för de mest attraktiva författarna. Ett resultat av förskottssystemet blev att många författare kom att bli i det närmaste livegna i förhållande till sitt förlag. Viktor Rydberg ville dock inte veta av något förskott. Han skriver till Hedlund "Det tycks som om Bonnier inte släppt sin tanke att taga mig på entreprenad, men jag förutser, att jag ej skulle trifvas med det".

Det blev nu varken något förskott eller någon medeltidsroman. I stället kom Albert Bonnier att knyta Rydberg närmare sig genom en mycket okonventionell metod. Bakgrunden var att Viktor Rydberg 1869 hade valts till riksdagsledamot. Albert Bonnier passade då direkt på att erbjuda husrum i Stockholm under riksdagsvistelsen. Han och makan Betty skulle nämligen åka på en lång utlandsresa och Viktor Rydberg kunde därför få bo i hans "rätt trefliga ungarlägenhet" på några rum i anslutning till familjens våning vid Berzelii park.

Karl Otto Bonnier berättar i sin förlagshistorik hur modern Betty förmanade barnen och tjänstefolket att vara riktigt

hövlig gentemot den främmande herrn "som var ett snille, som tänkte mycket djupsinniga saker och icke fick störas". Både tjänstefolket och barnen, som då var i de yngre tonåren, kallade den allvarlige herrn som gick tidigt och kom hem sent för Snillet. Den äldsta dottern Jenny hade till uppgift att föra hushållsbok och har prydligt antecknat bland annat "tvål åt Snillet - 50 öre"

För Karl Otto Bonnier var Viktor Rydberg inte bara Snillet utan också författare till *Den siste Athenaren* som han året tidigare som tolvåring hade läst med blossande kinder. I sina minnen skriver han "att denne herre väckte mera respekt och vördnad än den kärlek, som en gosse gärna ville känna för sitt lands och sin tids store diktare." Man kan ana besvikelsen över att han inte fick lära känna den store författaren lite närmare. Möjligen kunde han trösta sig med Viktor Rydberg i sitt tackbrev sänder en hälsning till bland annat "dina flickor och din blivande kompanjon". Enligt tidens sed var det sonen som var förutskickad att gå in i firman, vilket han också kom att göra.

Men Karl Otto Bonnier kan också berätta att de dagar det inte var riksdagsplenum så förplägades Viktor Rydberg med sin älsklingsrätt, nämligen hårt stekt fläsk. En annan favorit tycks ha varit äggmjölk. Mamma Betty skriver också "Om Rydberg är så tarflig att han håller till godo med ölost eller hvad barnen ha om qvällarna så må han gärna få det när som helst han är hemma och slippa gå ut i rusk och köld".

Varför erbjöd Albert Bonnier Viktor Rydberg husrum till så gentila villkor? "Hyran skall icke bliva dyr - ty jag vill alls ingen ha". Det är klart att Bonnier kan ha varit generös mot en gammal vän, men vid den här tiden tycks de inte ha varit närmare personliga vänner. Mer troligt är att Bonnier såg affärsmässigt på sin inbjudan. Viktor Rydberg hade vid den här tiden lyckats etablera sig som en författare som flera förläggare var intresserade av att knyta till sig. Nu öppnade sig en möjlighet för Albert Bonnier att till en försumbar kostnad få

den eftertraktade författaren att känna tacksamhetsskuld. Viktor Rydberg var redan i sitt svarsbrev inne på dessa tankar. Han skriver "men hyresvillkoren äro kanske nog stränga, ty en vänskapskuld, sådan den du här har erbjudit mig, är mycket svår att gengälda. När Du kommer hem, hoppas att jag hafva något i litterär väg att erbjuda dig." I sitt tackbrev när värdfolket återvänt till Sverige så talar han om att den lämpligaste återtjänsten vore väl att han skrev en bra bok.

Det dröjde ett par år till boken kom, *Romerska sägner om apostlarna Paulus och Petrus*. Boken var en frukt av Rydbergs Italienresa, och texterna hade först publicerats i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Albert hade erbjudit sig att ge ut dem som "ett litet elegant utrustat häfte", och Rydberg tackade för det färdiga exemplaret med orden "präktig utstyrsel, hedrande din smak!" Karl Otto Bonnier skriver i sin förlagshistorik att framgången blev mycket stor.

Redan 1867 hade Hedlund berättat att Viktor Rydberg arbetade med en översättning av Goethes Faust och frågat Albert Bonnier vad denne kunde tänka sig betala. När översättningen till slut låg klar 1875 vände sig Hedlund till flera förläggare, men Albert Bonnier - som "ju alltid [borde] hafva förhand" - kom med det bästa budet, 5 000 kr. Viktor Rydberg var mycket nöjd med anbudet. Albert Bonnier skriver att honoraret var rätt betydligt men att han hoppades att framgent "hava den äran att bli förläggare av dina arbeten, en sak som du märkt att jag livligt eftersträvar, men vilket man allt på några håll strävar att frånvrída mig." Albert Bonnier har tydligt svårt att dölja sin irritation över att Hedlunds även förhandlat med andra förläggare.

Faustöversättningen blev mycket uppmärksammasad och uppskattad när den till slut gavs ut. Den var rikt illustrerad och såldes till det då mycket höga priset 18 kronor för häftat och 27 kronor för inbundet exemplar. Redan inom ett år hade huvuddelen av den första upplagan på 3 000 exemplar gått åt. Det ekonomiska resultatet för Bonniers bör ha blivit mycket

gott. Efter ett par år trycktes en ny upplaga i en enklare utformning. Viktor Rydberg uttryckte sin tillfredställelse över att den nya upplagan mer skulle läsas än ligga på divanbordet. Han framhöll också att många akademiker och studenter hade efterlyst en handupplaga som man kunde ligga och läsa på soffan och nu hade de fått den.

Ett nytt irritationsmoment mellan förläggare och författare blossade upp parallellt med arbetet med utgivningen av Faustöversättningen. Viktor Rydberg hade publicerat några uppsatser från Rom i *Svensk Tidskrift* och lovat dess utgivare Hans Forsell att ge ut dem i bokform. Men Forsell överförde sitt kontrakt till en annan förläggare, Josef Seligman, och denne gav ut *Romerska dagar* samma höst som Faustöversättningen kom ut, något som starkt irriterade Albert Bonnier och som också bekymrade författaren.

Trots eller kanske på grund av de små skärmytslingarna var Viktor Rydberg mycket angelägen att betyga Albert Bonnier sin stora uppskattning. Ett exempel "Att genom ett lyckligt och flitigt arbete må kunna visa i gerning, huru dyrbara de band äro, som sammanknyta dig och din tillgivne Viktor Rydberg". Det finns flera exempel i korrespondensen på här typen av skrivningar som brukar vara förbehållna hyllningar vid förlagsjubileer eller förläggarnas födelsedagar.

Men även Albert Bonnier uttrycker sin uppskattning. I ett brev till Hedlund skriver han att han önskar behålla förläggarskapet av Rydbergs skrifter inte bara för att tjäna pengar "ty det kan man göra på skräp lika fullt och lika mycket" utan för den glans som skrifterna kunde skänka hans förlagskatalog, men också för att han beundrade en så ädel och upphöjd människa.

En liten skrift som Hedlund fick ge ut var *Lille Viggs äventyr på julafton*. Viktor Rydberg rapporterade till Albert Bonnier att en kvinnlig konstnär, fröken Jenny Nyström, kommit till honom med teckningar till julsagan. Hennes teckningar förvånade honom: "så vital och säker hand, god inbillningskraft och

förmåga att giva själsuttryck även åt de minsta figurer". Han tipsade Bonnier att flickan skulle återvända till Stockholm och att hon var ett fynd, som "förläggare av illustrerade arbeten böra taga vara på".

Viktor Rydberg gav i korrespondensen också en illustration av författarnas rättslöshet utanför hemlandets gränser genom att berätta om sina erfarenheter från Danmark. Fram till Bernkonventionen, som tillkom 1886 och som Sverige anslöt sig till 1904, var det fritt fram att översätta verk på främmande språk utan något tillstånd eller någon ersättning. Nu hade två danskar var för sig översatt *Romerska sägner*. Från ena hållet skulle han få honorar men från det andra intet. Från det ena kunde han påräkna en god översättning, men från det andra visste han inget om översättarens duglighet. Han gav sitt moraliska tillstånd till den ene och vägrade den andre, men kunde inte göra något rättsligt.

I övrigt handlar korrespondensen under 1870-talet mycket om rena förlagsärenden. Den stora Faustupplagan gav till exempel upphov till en riklig brevväxling kring olika korrekturfrågor. Viktor Rydberg var mycket noggrann med att hans texter blev korrekta. När det gällde den första utgåvan var det givetvis regel att författarna var angelägna om att allt blev rätt och la sig vinn om att läsa korrektur. Men till skillnad från de flesta andra författare förefaller Rydberg ha varit nästan lika noggrann med att läsa och ändra sina texter vid nyutgåvor. Inför nyutgivningen av *Den siste Athenaren* 1876 hade han till exempel genomsett boken med avseende på språket och försökt frigöra den "från alla långrandigheter och villoutflykter." Det hände att utgivningen blev försenad på grund av att Rydberg ville ändra eller göra tillägg, till en viss irritation från förläggarens sida.

Den årliga litterära kalendern Svea var något av ett hjärtebarn för Albert Bonnier. Det var givet att han i varje utgåva ville ha något bidrag från förlagets främste författare. Från mitten av 1870-talet återkom han nästan varje höst med en

förfrågan om bidrag och fick ofta några dikter eller som Rydberg skriver "små stycken".

Av tack för senast-hälsningar i breven kan man utläsa att Viktor Rydberg brukade träffa Albert Bonnier när han var i Stockholm, men några närmare personliga vänner tycks de inte ha blivit. En gemensam bekant som ofta åberopas är målaren August Malmström, mest känd för målningen *Grindslanten*. "Kulan", som han alltid kallades i kamratkretsen, var Albert Bonniers närmaste vän och tycks också ha varit mycket uppskattad av Viktor Rydberg.

Det första större originalverk av Viktor Rydberg som Albert Bonnier kom att förlägga blev *Dikter* 1882. Några kommentarer från förläggaren om dikterna finns inte i korrespondensen (med reservation för att en del brevkopior är svårlästa). Där-  
emot tackar han författaren inte mindre än två gånger i samma brev för den raskhet som korrekturet expedierats. En förklaring till att Bonnier inte kommenterar bokens innehåll kan vara att han läst många av dikterna tidigare, när de publicerat i till exempel *Svea*. Men huvudintrycket från korrespondensen är att Albert Bonnier mer var den driftige affärsmannen än den litteraturläskande förläggaren. Även i Karl Otto Bonniers förlagshistorik kan det framskynta en del kritik mot faderns bristande litterära känsla och intresse.

Karl Otto Bonniers första egna förläggarkontakt med Viktor Rydberg blev dock mindre lyckad. Under faderns utlandssemester 1882 hade han gett ut en diktsamling av Jakob Bonggren. Författaren sade sig att blivit lovat att få förord till boken från både Björnstjerne Björnson och Georg Brandes. När inget förord kom dock in beslöt Karl Otto Bonnier att som förord lägga in ett rekommendationsbrev som Viktor Rydberg skrivit till Bonggren och som Bonniers fått. Han bad dock inte Rydberg om tillstånd att trycka det privata brevet. Albert Bonnier bad genast om ursäkt när tilltaget uppmärksammats i *Aftonbladet*, men boken var ju redan ute.



Kommentarer om andra författare och det litterära livet lyser nästan helt med sin frånvaro i korrespondensen. Men i samband med Giftas-åtalet hettar det till lite. I sitt försvar hade nämligen August Strindberg hävdad att en "förnekelse af Kristi Guds ej ansetts hittills som en hädelse af Gud" och därvid stött sig på Viktor Rydbergs skrift *Bibelns lära om Kristus*. Några dagar efter det att August Strindberg anfört detta inför rätten hade Albert Bonnier bjudit hem både Rydberg och Strindberg. Rydberg svarade dock att han var övertygad om hans närvaro vid bordet endast kunde vara till obehag för övriga gäster. Han menade att "hr Strindberg sjelf ej kan finna det särdeles angenämt att komma i personlig beröring med en man, öfver hvars verksamhet han fällt en sådan dom". Karl Otto Bonnier minns att det var en rätt tryckt stämning under middagen.

Just vid tiden för Giftasprocessen 1884 hade Rydberg flyttat till Stockholm där han tillträtt en professur i kulturhistoria vid Höskolan. Han kom nu geografiskt närmare sin förläggare och kunde på ett helt annat sätt än tidigare söka upp honom på kontoret på Ålandsgatan (numera Mäster Samuelsgatan), men det innebar också att korrespondensen mellan herrarna började sina. Många frågor klarade de ut på tu man hand utan skriftväxling.

De nya skönlitterära verken inskränkte sig till en ny diktsamling och romanen *Vapensmeden*, som båda gavs ut 1891. Karl Otto Bonnier beskriver i sin förlagshistorik glädjen över att den gamle 63-årige Viktor Rydberg som i många år grävt ner sig i teologiska och mytologiska studier nu efter trettio återkom som romanförfattare. På förlaget var man först tveksam om det ur försäljningssynpunkt var lämpligt att lägga fram båda verken före jul men man övervann sin tvekan och böckerna blev julens två största framgångar.

Det sista stora förlagsprojektet under Rydbergs livstid kom att bli en praktutgåva av *Singoalla* 1894. Albert Bonnier hade i flera år stött på Rydberg om en ny upplaga, men denne ville

först bearbeta sin "ungdoms dotter". Men samtidigt vände sig Rydberg till Carl Larsson och frågade om han inte kunde tänka sig illustrera en ny utgåva. Rydberg blev mycket engagerad i utgivningen och tipsade Larsson att han ute i Djursholm fått syn på zigenarflicka med ett ansikte som han tänkt sig Singoalla. Larsson for ut till Djursholm och rapporterade att det inte var några zigenerskor, utan turkinnor som han dock ritat av.



Sorgbarn välsignas i klosterkapellet.  
Illustration till *Singoalla* av Carl Larsson.  
Observera hur C.L. upptagit den medeltida  
konstens smak för groteska detaljer!

Viktor Rydberg hade för vana låta sina verk tillägnas olika vänner. I den nya upplagan av Singoalla ville han få infört

Till Albert Bonnier

Då min "Singoalla" nu för fjärde gången och det i en skrud, hvarmed din omsorg och Carl Larssons snille smyckat henne, framträder, är det min önskan att få offentligen med nej besvara frågan, om det mellan förläggare och författare kan finnas ett bättre förhållande än det mångåriga mellan dig och mig.

Tack!

Viktor Rydberg

Denna tillägnan kom att bli slutpunkten för Viktor Rydbergs kontakter med sin förläggare. För förlaget kom han dock att spela en stor roll långt efter sin död 1895. Omedelbart efter frånfället började en utgåva av samlade skrifter redigeras av Karl Warburg. Den kom att bli en stor försäljningsframgång och var den främsta anledningen till att förlaget de sista åren under seklet kunde öka sin omsättning avsevärt. Sedan kom Viktor Rydbergs samlade skrifter att i många år tillhöra standardverken i Bonniers förlagskatalog.

\*

För att anknyta till de inledningsvis ställda frågorna kan vi först konstatera att merparten av korrespondensen rörde sig om rena förlagsärenden om korrektur och nyutgivning. Där- emot saknas nästan helt bedömningar av eller kommentarer till texterna. En förklaring kan vara att Viktor Rydberg var en etablerad författare när han kom till Bonniers varför det aldrig kom att bli aktuellt med någon värdering av tidiga alster. Det är även anmärkningsvärt att nästan inget i korrespondensen berör tidens politiska och kulturella frågor. På det personliga planet verkar relationerna mellan författaren och hans förläggare hela tiden ha varit mycket vänskapliga. Något närmare

umgänge tycks de dock inte ha haft, inte heller efter det att paret Rydberg flyttat till Stockholm.

Bonniers betydelse för Viktor Rydberg verkar således ha inskränkt sig till det rent förlagsmässiga. Hans verk gavs ut och marknadsfördes på ett för tiden professionellt sätt. Däremot förefaller inte Albert Bonnier ha påverkat hans författarskap. Viktor Rydberg kom med andra ord att bli viktigare för förlaget än vad förläggaren Albert Bonnier blev för sin främste författare.

### Litteraturhänvisningar

Korrespondens mellan Albert Bonnier och Viktor Rydberg 1866-1895 (Bonniers förlagsarkiv)

Bonnier, Karl Otto, *Bonniers. En bokhandlarefamilj. Del III. Adolf Bonnier och hans bröder. 2. 1850-, 1860- och 1870-talen*, Stockholm 1930.

Bonnier, Karl Otto, *Bonniers. En bokhandlarefamilj. Del IV. Albert Bonnier. Mannen och förlagsfirman under 1880- och 1890-talen*, Stockholm 1931.

Bonnier, Åke, *Bonniers. En släktkrönika 1778 – 1941*, Stockholm 1974.

Sundin, Staffan, *Från bokförlag till mediekoncern. Huset Bonnier 1909-1929*. Göteborg 1995.

Uppsatsen är baserad på ett föredrag hållet inför Viktor Rydberg-sällskapet och Gudmundsgillet i Jönköping 18 december 2009